

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

IQTISODIYOT NAZARIYASI O’QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Ta’lim
Ta’lim sohasi:	110000 – Ta’lim
Ta’lim yo’nalishi:	60411200- Menejment

Fan/modul kodi ECOTHE6		O'quv yili 2023-2024	Semestr 2	ECTS - Kreditlar 6	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 6	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)		Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Iqtisodiyot nazariyasi	90		90	180
2.	I. Fanning mazmuni. Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarga iqtisodiy bilimlarning nazariy asoslarini, iqtisodiyotning asosiy tushunchalari va kategoriyalarini, iqtisodiy qonunlar va tamoyillarini urgatish hamda ularni amalda tatbiq etish kunikmasini xosil qilish. Fanning vazifasi – talabalarni nazariy bilimlar, iqtisodiy mushohada qilish usullari bilan qo'rollantirish; iqtisodiy xodisa va jarayonlar mazmunini mantiqiy mushohada qilish uchun zarur bo'lgan uslubiy yondashuvlarni egallashiga kumaklashish; ular ongiga milliy istiqlol g'oyasini va milliy mafkuraning asosiy qoidalarini singdirish; iqtisodiyotni modernizatsiyalash, erkinlashtirish va isloxotlarni chuqurlashtirish asosida hozirgi zamon rivojlangan bozor iqtisodiyotini vujudga keltirishning dolzarb muammolarini ochib berish; iqtisodiyot va iqtisodiy munosabatlar to'g'risida amaliy kunikmalarni hosil qilish. II. Nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) II. I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: 1-mavzu. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti va bilish usullari. Iqtisodiyot tushunchasi va uning qamrov jihatidan turlari. Iqtisodiy faoliyatning mazmuni. Takror ishlab chiqarish fazalari: ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash, iste'mol. Ehtiyojlarning mazmuni va ularning turkumlanishi. Ehtiyojlarning usib borishi qonuni. Iqtisodiy resurslarning mazmuni va turkumlanishi. Iqtisodiy resurslar va ehtiyojlarning qondirilish darajasi o'rtasidagi bog'liqlik. Iqtisodiyot oldidagi muammolar. Iqtisodiyotga oid bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi. Qadimgi Sharq va G'arb xalqlaridagi iqtisodiy g'oyalar. Iqtisodiyot nazariyasining fan sifatida shakllanishidagi asosiy oqimlar: merkantilizm, fiziokratlar, ingliz klassik iqtisodiy maktabi, marksizm va marjinalizm. Hozirgi zamon iqtisodiyot nazariyasidagi asosiy oqimlar. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti to'g'risida turlicha yondashuvlar. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti. Iqtisodiy xodisa va jarayonlar. Moddiy va ma'naviy ne'matlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish jarayonidagi iqtisodiy munosabatlar. Iqtisodiyot nazariyasi fanining vazifalari. Hozirgi zamon iqtisodiy tafakkurining shakllanishida, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish muammolarini tahlil qilish va bilishda iqtisodiyot nazariyasi fanining roli. Iqtisodiy qonunlar va kategoriyalar. Iqtisodiy qonunlarning turkumlanishi. Iqtisodiy qonunlar va jarayonlarni ilmiy bilishning dialektik qoidalari. Iqtisodiy xodisa va jarayonlarni				

urganish usullari: ilmiy abstraksiya, induksiya va deduksiya, tahlil va sintez, mantiqiylik va tarixiylikning birligi, ikki tomonlama yondashuv, empirik usul va farazlardan foydalanish. Mikro va makroiqtisodiy tahlil. Iqtisodiy tahlilda matematik, statistik va grafik usullardan foydalanish.

2-mavzu. Ishlab chiqarish jarayoni va uning natijalari.

Ishlab chiqarish omillari va ularning turkumlanishiga turlicha yondashuvlar. Ishlab chiqarish omillarining o'z'aro bog'likdigi va bir- birining urnini bosishi. Ishlab chiqarish jarayonining mazmuni va uning iqtisodiy asoslari. Ishlab chiqarishning tarkibiy tuzilishi. Ishlab chiqarish jarayonining ikki tomoni. Ishlab chiqarishning jamiyat hayotidagi ahamiyati. Ishlab chiqarish va xizmat kursatishning o'z'aro bog'liqligi. Tovar va xizmatlar nafliligi va qiymatining yaratilishida ishlab chiqarish omillarining roli. Ishlab chiqarishning umumiy va pirovard natijalari. Yalpi ijtimoiy maxsulot. Takroriy xisob. Oraliq maxsulot, pirovard maxsulot, qo'shilgan maxsulot, sof maxsulot. Zaruriy va qo'shimcha maxsulot. Qo'shimcha maxsulot normasi va massasi. Qo'shimcha maxsulotning zarurligi va ahamiyati. Ishlab chiqarish funksiyasi. Umumiy, o'rtacha va sunggi qo'shilgan mahsulot. Sunggi qushilgan omil unumdorligi. Unumdorlikning pasayib borishi qonuni. Ishlab chiqarish imkoniyatlari tushunchasi. Tula bandlik. Ishlab chiqarish imkoniyatlari chegarasi. Ishlab chiqarish imkoniyatlari egri chizig'i. Muqobil xarajatlar. Ishlab chiqarish samaradorligi. Vaqtni tejash qonuni. Mehnat unumdorligi va unga ta'sir qiluvchi omillar. Samaradorlikni belgilovchi ko'rsatkichlar tizimi. Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish omillari.

3-mavzu. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar va mulkchilik munosabatlari.

Ijtimoiy-iqtisodiyot taraqqiyot bosqichlarini bilishga turli xil yondashuvlar: tarixiy-formatsion, madaniylashish (sivilizatsiya) darajasi, texnika va texnologik darajasi, iqtisodiy tizimlar uzgarishi jihatidan yondashuv. Jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchlari. Ishlab chiqarish munosabatlari. Ishlab chiqarish usuli. Ijtimoiy- iqtisodiy formatsiya. Sivilizatsiyaning tarixiy rivojlanish tiplari. Sivilizatsiyalarning almashuvi nazariyasi. Ishlab chiqarishning texnologik usuli. Oddiy kooperatsiya, manufaktura va yirik mashinalashgan ishlab chiqarish. Industrlashishgacha bo'lgan jamiyat, industrlashgan jamiyat, yuqori industrlashgan (axborotlashgan) jamiyat. Iqtisodiy tizim tushunchasi. Iqtisodiy tizim modellari: an'anaviy iqtisodiyot, ma'muriy-buyruqbozlik iqtisodiyoti, bozor iqtisodiyoti. Bozor iqtisodiyotining bosqichlari: erkin raqobatga asoslangan va hozirgi zamon bozor iqtisodiyoti. Mulkchilik munosabatlarining iqtisodiy mazmuni: egalik qilish, foydalanish va tasarruf qilish. Mulk ob'ekti va sub'ekti. Mulkchilikning iqtisodiy va xuquqiy jihatlari. Mulk shakllarining tasniflanishi. Davlat mulki, jamoa mulki, shaxsiy mulk, xususiy mulk va aralash mulk. Iqtisodiyotni isloh qilishda mulkchilikning o'rni. Mulkchilik shakllarini uzgartirish usullari: milliyalashtirish, davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish. Davlat mulkini xususiylashtirishning usullari. O'zbekistan Respublikasida mulkchilikni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonini amalga oshirish bosqichlari.

4-mavzu. Tovar-pul munosabatlari rivojlanishi bozor iqtisodiyoti shakllanishi va amal qilishining asosidiri.

Ijtimoiy xo'jalik shakllari. Natural va tovar ishlab chiqarishning belgilari va farqlari. Tovar ishlab chiqarishning vujudga kelishi va rivojlanishi sabablari. Tovar va uning xususiyatlari. Tovarining nafliligi va ayirboshlanish qobiliyati (qiymati). Tovar qiymatining miqdori. Individual va ijtimoiy zaruriy naflilik. Individual va ijtimoiy-zaruriy mehnat sarflari. Ijtimoiy - zaruriy ish vaqti. Mehnatning ikki yoqlama tavsifi: aniq mehnat va abstrakt mehnat. Mehnat unumdorligi va intensivligining tovar qiymati miqdoriga ta'siri. qiymatning mehnat nazariyasi. qiymat qonuni. Tovar qiymati va narxining o'z'aro farqlanishi shart - sharoitlari. Keyingi qo'shilgan miqdor nafliligi nazariyasi. Umumiy va aniq naflilik. Naflilikning pasayib borishi. Qiymatning mehnat nazariyasi va keyingi qo'shilgan miqdor nafliligi nazariyasining o'z'aro aloqasi hamda bir-birini tuldishi. Pulning kelib chiqishi va mazmuni. Pulning ratsionalistik va evolyusion konsepsiyalari. Qiymat shakllari. Pul to'g'risidagi metallistik, nominalistik va miqdoriy nazariyalar. Pulning asosiy vazifalari: qiymat ulchovi, muomala vositasi, jamg'arish vositasi, tulov vositasi. Narxlar ulchovi (masshtabi). Hozirgi zamon pulining tabiati va mazmuni. Oltin va qog'oz pullarning o'z'aro bog'likligi. Naqd va kredit pullarning xususiyatlari. O'zbekistonda milliy valyuta - so'mning muomalaga kiritilishi bosqichlari va ularning ahamiyati. Milliy valyuta barqarorligini oshirish vazifalarini hal etish borasidagi dasturlar.

5-mavzu. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning zaruriyati, tamoyillari va dastaklari.

Resurslarning cheklanganligi va "yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish tamoyillari. "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish siyosatining dastaklari. "Yashil iqtisodiyot"ning axborot resurslari va "yashil iqtisodiyot" uchun inson kapitalini rivojlantirish.

6-mavzu. Bozor iqtisodiyotining mazmuni va amal qilishi.

Bozor iqtisodiyotining mazmuni va uning rivojlanishi. Bozor iqtisodiyotining sub'ektlari: uy xo'jaliklari, tadbirkorlik sektori, davlat sektori va bank. Bozor iqtisodiyotining asosiy belgilari. Bozor tizimining o'z-o'zini tartibga soluvchi mexanizmi. Klassik va hozirgi zamon bozor iqtisodiyoti, ularning umumiy tomonlari va farqlari. Zamonaviy bozor xo'jaligi modellari. Bozor iqtisodiyoti sharoitida doimiy muammolarni hal qilish va resurslardan samarali foydalanish yullari. Bozor iqtisodiyotining afzalliklari. Resurslarni taqsimlashning samaradorligi. Iqtisodiy faoliyat va tanlov erkinligi. Iqtisodiy sub'ektlar harakatining ta'minlanishi. Bozor iqtisodiyotining boshqa ijobiy jihatlari. Bozor iqtisodiyotining asosiy ziddiyatlari va salbiy jihatlari. "Bozor" va "bozor iqtisodiyoti" tushunchalarining o'z'aro farqlanishi. Bozorning mazmuni va asosiy belgilari. Bozor mexanizmi. Bozorning ob'ektlari va sub'ektlari. Bozorning vazifalari. Bozorning turkumlanishi. Resurslar, maxsulotlar va daromadlarning doiraviy aylanishi. Bozor infratuzilmasi. Bozor infratuzilmasi muassasalarini guruxlash yunalishlari. Bozor infratuzilmasi tarkibi.

7-mavzu. Bozor iqtisodiyotiga utish davri va uning O'zbekistondagi xususiyatlari.

Bozor iqtisodiyotiga utish davrining mazmuni. Bozor iqtisodiyotiga utish - barcha mamlakatlarga xos umumiy jarayon. Bozor iqtisodiyotiga utish yo'llari.

Bozor iqtisodiyotiga utishning revolyusion va evolyusion shakllari. Ma'muriy-buyruqbozlikka asoslangan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga utishning xususiyatlari. Utish davrida bozor iqtisodiyotini shakllantirishning asosiy yunalishlari. Utish davri iqtisodiyotining asosiy belgilari. Bozor iqtisodiyotiga utishning milliy modellari. Bozor iqtisodiyotiga utishning o'zbek modeli, uning tamoyillari va xususiyatlari. O'zbek modelida hozirgi davrdagi jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozining salbiy ta'sirlaridan himoya vositasining mujassamlashganligi. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga utishning bosqichlari. Iqtisodiy isloxotlarning mazmuni. O'zbekistonda iqtisodiy isloxotlarni amalga oshirish konsepsiyasi va strategiyasi. Iqtisodiy isloxotlarni amalga oshirishning asosiy yunalishlari. Iqtisodiy isloxotlarning bosqichlari va ularning vazifalari. O'zbekistonda isloxotlarni chuqurlashtirish va iqtisodiyotni erkinlashtirishning asosiy yunalishlari. O'zbekistonda milliy taraqqiyot bosqichlari. Dastlabki bosqichning mazmuni va vazifalari. Ularni amalga oshirish orqali erishilgan natijalar. Ikkinchi bosqich - faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davrining vazifalari. Modernizatsiyalash jarayonining mazmuni va ahamiyati. Modernizatsiyalash jarayonining tamoyillari, asosiy belgi va tarkibiy qismlari. O'zbekistonda modernizatsiyalash jarayonlarining asosiy yunalishlari.

8-mavzu. Talab va taklif nazariyasi. Bozor muvozanati.

Talab tushunchasi. Individual talab va bozor talabi. Talab qonuni. Talab egri chizig'i. Talab miqdoriga ta'sir qiluvchi omillar: iste'molchi didi, bozordagi iste'molchilar soni, ularning pul daromadi, o'rni bosuvchi tovarlar narxi, kelajakda narx va daromadlarning o'zgarishi extimoli. Oliy va past toifali tovarlar. Engel qonuni. Engel egri chizig'i. Taklif tushunchasi. Taklif qonuni. Taklif egri chizig'i. Taklif miqdoriga ta'sir ko'rsatuvchi omillar: resurslar narxi, ishlab chiqarish texnologiyasi, soliqdar va subsidiyalar, boshqa tovarlar narxi, narx o'zgarishining kutilishi, ishlab chiqaruvchilar soni. Iqtisodiy resurslarga talab va taklifning xususiyatlari. Talab va taklif miqdorlarining mos kelishi. Bozor muvozanati. Xususiy va umumiy muvozanatlik. Talab va taklif egiluvchanligi va ularni belgilab beruvchi omillar. Iste'molchi xatti-xarakati nazariyasi.

9-mavzu. Raqobat va monopoliya.

Raqobatning mohiyati va ob'ektiv asoslari. Raqobat mazmuniga turli tomondan yondashuv. Raqobatning vazifalari. Raqobatning turlari: tarmoq ichidagi va tarmoqlararo raqobat. Raqobat shakllari: sof raqobat, monopolistik raqobat, oligopoliya va sof monopoliya. Raqobatlashish usullari: narx vositasidagi va narxsiz raqobat, g'irrom va xalol raqobat. Raqobat kurashining zamonaviy shakllari: maxsulot sifatini oshirish, maxsulotni yangilash, xizmat sifati, reklama, servis, marketing va x.k. Monopoliyaning mohiyati va uning vujudga kelishi sabablari. Ishlab chiqarish va kapitalning tuplanishi va markazlashuvi. Monopoliyalarning turlari: sof monopoliya, oligopoliya, monopsoniya. Tabiiy monopoliyalar. Legal va sun'iy monopoliyalar. Monopolistik birlashmalar shakllari. Monopoliyalarning afzalliklari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar. Davlatning monopoliyaga qarshi tadbirlari. Rivojlangan mamlakatlarda monopoliyaga qarshi siyosat borasidagi tajribalar. Monopoliyaga qarshi

qonunchilik. O'zbekistonda raqobat muhitining kuchaytirish borasidagi chora - tadbirlar. Monopoliyaga qarshi qonunchilikning shakllanishi. Monopolistik korxonalarni tartibga solish usullari. Monopoliyaga qarshi siyosatning natijalari. O'zbekistonning jahon bozoridagi raqobatdoshligini oshirish va mavqeyini mustahkamlashga yunaltirilgan tarkibiy o'zgarishlar va yuksak texnologiyalarga asoslangan zamonaviy tarmoqlar va ishlab chiqarish sohalarini jadal rivojlantirish siyosatini davom ettirish. Narxning mohiyati va shakllanish xususiyatlari Narxning mazmuni va uning ob'ektiv asoslari. Narx to'g'risidagi turli nazariyalar. Tovardagi ikki xil xususiyatlarning narxlardagi ifodasi. Narxning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar. Bozor iqtisodiyoti sharoitida narxning vazifalari. Narx turlari: ulgurji va chakana narxlar. Shartnomaviy, erkin va tartibga solinuvchi narxlar. Xududiy, milliy va jahon bozori narxlari. Narx diapazoni. Narx pariteti. Narx tashkil topishining bozor mexanizmi. Mukammal raqobat sharoitida narxning shakllanish xususiyatlari. Sotuvchi va xaridor narxlari. Monopoliya sharoitida narxning shakllanishi. Ommaviy taklif buyicha narx o'zgarishi. Monopoliya sharoitida narxning shakllanishi. Ommaviy talab bo'yicha narxning uzgarishi. Oligopoliya sharoitida narxning shakllanishi. "Ergashish" va "inkor etish" holatlari. Narx bo'yicha etakchilik. Narx siyosati va uning O'zbekistonda amalga oshirilish xususiyatlari. Narxlarni erkinlashtirish yullari va boskichlari.

10-mavzu. Tadbirkorlik faoliyati. Tadbirkorlik kapitali va uning aylanishi. Korxona (firma) xarajatlari va foydasi.

Tadbirkorlik faoliyatining mazmuni. Tadbirkorlik faoliyati nazariyasining rivojlanish bosqichlari. Tadbirkorlik faoliyatining mohiyati va rivojlanish shart-sharoitlari. Tadbirkorlik faoliyatining shakllari: davlat, jamoa, xususiy, aralash va boshqa xosila shakllari. Kooperativ, xususiy va yakka tartibdagi tadbirkorlik. Korxona tadbirkorlik faoliyatining asosiy va boshlang'ich bug'ini. Korxonalar faoliyatining tashkil qilinishi. Aksiyadorlik jamiyati va aksiyadorlik kapitali. Aksiya va uning turlari. Aksiya kursi. Dividend va ta'sisshilar foydasi. Nazorat paketi. Obligatsiyalar. Marketing, uning maqsadi, vazifalari va tamoyillari. Menejment — korxonalarni boshqarish tizimi sifatida. Menejmentning asosiy maqsadi va vazifalari. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yanada erkinlashtirilishi va rag'batlantirilishi. Tadbirkorlik kapitalining mohiyati. Tadbirkorlik kapitali va uning harakatidagi ikki tomonlama xususiyatning namoyon bo'lishi. Tadbirkorlik kapitalining funksional shakllari: pul, unumli kapital va tovar. Kapitalning harakat bosqichlari. Tadbirkorlik kapitali turli shakllarining doiraviy aylanishi. Tadbirkorlik kapitalining aylanishi. Asosiy va aylanma kapital, ularning farqli belgilari. Kapitalning aylanish vaqti va tezligi. Asosiy kapitalni takror ishlab chiqarish: jismoniy, ma'naviy va iqtisodiy eskirishi va qayta tiklanishi. Amortizatsiya va uning normasi. Jadallashgan amortizatsiya. Asosiy va aylanma kapitaldan foydalanish samaradorligi va uning ko'rsatkichlari. Asosiy kapitaldan foydalanish samaradorligini oshirish yullari. Ishlab chiqarish xarajatlarini tadqiq etishdagi yondashuvlar. Ijtimoiy ishlab chiqarish xarajatlari. Korxona ishlab chiqarish xarajatlari. Ishlab chiqarish xarajatlarining mazmuni, tarkibi va turlari. Bevosita ishlab chiqarish xarajatlari va muomala xarajatlari.

Ichki va tashqi xarajatlar. Me'yordagi foyda. Doimiy va uzgaruvchi xarajatlar. Doimiy, uzgaruvchi va umumiy (yalpi) xarajatlarning grafikdagi tasviri. O'rtacha va umumiy xarajatlar. O'rtacha xarajatlarning egri chiziqlari. Sunggi qo'shilgan xarajatlar tushunchasi. Qiska va o'zoq muddatli davrda ishlab chiqarish xarajatlari. Korxona (firma) ning pul tushumlari va foydasi. Foydaning tarkib topish bosqichlari. Tannarx. Foyda miqdoriga ta'sir ko'rsatuvchi omillar. Mausulot qiymati tarkibi. Yalpi foydaning taqsimlanishi. Ish haqi va mehnat munosabatlari. Yaratilgan mahsulot va daromadlarning taqsimlanish tamoyillari. Ish haqi to'g'risida turlicha nazariyalar. Ish haqining iqtisodiy mazmuni. Nominal va real ish haqi. Real ish haqining darajasi va uzgarishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.

11-mavzu. Milliy iqtisodiyot va uning makroiqtisodiy ulchamlari.

Yalpi milliy mahsulot va uning harakat shakllari. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining e'lon qilinishi va milliy iqtisodiyotning shakllanishi. Milliy iqtisodiyotning mazmuni va uning tuzilishi. Makroiqtisodiyot. Makroiqtisodiy tahlil va uning vazifalari. Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar. Ijtimoiy takror ishlab chiqarish. Milliy mahsulotning iqtisodiy mazmuni va uning harakat shakllari. Yalpi milliy mahsulot va yalpi ichki mahsulot. Nominal va real yalpi ichki mahsulot. Narx indeksi. Yalpi ichki mahsulotning tarkibiy tuzilishi. Sof milliy mahsulot, milliy daromad va shaxsiy daromad. Xufyona iqtisodiyot, uning ulchamlari va namoyon bo'lish shakllari. Milliy hisoblar tizimi. YaIMni hisoblashga qo'ushilgan qiymatlar bo'yicha yondashuv. YaIMni hisoblashga sarf-xarajatlar bo'yicha yondashuv. Uy xo'jaliklarining iste'mol sarflari. Investitsion sarflar. Davlat sarflari. Chet elliklarning sarflari. YaIMni xisoblashga daromadlar bo'yicha yondashuv. Yalpi talab va yalpi taklif. Yalpi talab tushunchasi va uning tarkibi. Yalpi talab egri chizig'i. Yalpi talab miqdoriga ta'sir etuvchi omillar: iste'mol sarflaridagi uzgarishlar, investitsion sarflar, davlat sarflari, sof eksportdagi uzgarishlar. Yalpi taklif tushunchasi va uning tarkibi. Yalpi taklif egri chizig'i. Iste'mol, jamgarma va investitsiyalar. Iste'molning mazmuni va uning turlari. Iste'mol fondi va iste'mol sarflari. Jamg'arma va uning maksadi. Iste'mol va jamg'arma o'rtasidagi nisbatning uzgarishi. Iste'mol va jamg'arma darajasini belgilovchi omillar. Iste'mol va jamg'arma funksiyasi. Iste'mol va jamg'arma hajmiga daromaddan tashqari ta'sir ko'rsatuvchi omillar. Iste'mol va jamg'armaga o'rtacha va keyingi qo'shilgan moyillik.

12-mavzu. Iqtisodiyotning siklligi va makroiqtisodiy beqarorlik

Iqtisodiy rivojlanishdagi nomutanosibliklar va ularning namoyon bo'lish shakllari. Iqtisodiyotning siklli rivojlanishi. Iqtisodiy sikl fazalari. Siklik tebranishlar. Iqtisodiy sikl nazariyalari. Eksternal va internal nazariyalar. Sof monetar nazariya. Yetarlicha iste'mol qilmaslik nazariyasi. Jamgarish nazariyasi. Psixologik nazariya. Iqtisodiy sikl turlari. Iqtisodiy inqirozning mazmuni, sabablari va turlari. Pul-kredit sohasidagi inqiroz, valyuta inqirozi, birja inqirozi, ekologik inqiroz, tarmoqlar inqirozi, tarkibiy inqiroz, agrar inqiroz. Davriy, oraliq, nomuntazam inqirozlar. Ortiqcha ishlab chiqarish va takchil ishlab chiqarish inqirozlari. Yalpi ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik Yalpi ishchi kuchining ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni. Ishchi kuchini takror hosil qilish. Yalpi

ishchi kuchining miqdor va sifat jihatdan aniqlanishi. FTTni ishchi kuchining sifat jihatdan takomillashuviga ta'siri. Nufus qonuni. Aholining tabiiy o'sishi. Ishchi kuchi migratsiyasi va uning shakllari. Ishchi kuchi bozori. Ishchi kuchiga talab va taklif hamda uni aniqlovchi omillar. Ishchi kuchining qiymati. Ishchi kuchi bozorining ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlari. Fillips egri chizig'i. Ishchi kuchining ayrim sohalardan bo'shashi va uni qayta taqsimlashning bozor mexanizmi. Ishchi kuchi bandligi to'g'risida turli xil nazariyalar. Neoklassik, keynscha, monetaristik, institutsional-sotsiologik maktab konsepsiyalari. Shartnomaga asoslangan bandlik nazariyasi. Moslashuvchan ishchi kuchi bozori konsepsiyasi. Ishsizlik va uning turlari. Friksion, tarkibiy va siklik ishsizlik. Institutsional, texnologik, xududiy, yashirin, turgun ishsizlik. Ishsizlikning tabiiy darajasi. Ishsizlik darajasi va uni aniqlash. Ishsizlikning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini. A.Ouken qonuni. Ishsizlik va inflyatsiyaning o'zaro bog'liqligi. O'zbekistonda ishchi kuchi bandligini ta'minlash va ishsizlarni ijtimoiy himoyalash borasida davlat siyosatining asosiy yunalishlari.

13-mavzu. Moliya tizimi va moliyaviy siyosat. Pul-kredit tizimi. Banklar va ularning bozor iqtisodiyotidagi roli

Moliyaning mazmuni va ahamiyati. Moliyaviy munosabatlarning ob'ektlari va sub'ektlari. Moliyaning vazifalari. Moliya tizimi va uning bug'inlari. Davlat byudjeti va uning moliyaviy resurslarni shakllantirishdagi ahamiyati. O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining tuzilishi. Davlat byudjetining daromadlari va xarajatlari hamda uning tarkibi. Byudjet takchilligi va davlat qarzlari, ularning iqtisodiyotga ta'siri. Davlat ichki qarzi. Davlat krediti. Davlat tashqi qarzi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlar va uning vazifalari. Soliq solish tamoyillari. Soliq imtiyozlari. Soliqlarning turkumlanishi. Laffer egri chizig'i. Soliq yuki va uning darajasini aniqlash. Moliyaviy siyosat. Fiskal (solik-byudjet) siyosat. O'zbekistonda soliq tizimining soddalashtirilishi va unifikatsiya qilinishi. Soliq sohasini yanada erkinlashtirishning asosiy yunalish va natijalari. Pul muomalasi. Pul tizimi va uning tarkibiy qismlari. Muomala uchun zarur bo'lgan pul miqdorini aniqlash va unga ta'sir etuvchi omillar. Pul muomalasi qonunlari. Pulning aylanish tezligi. Pul miqdorini aniqlashga turlicha yondashuvlar. Pul agregatlari. Pul bozori. Pul taklifi va uning multiplikatori. Pulga talab. Inflyatsiya va uning kelib chiqish sabablari. Inflyatsiya darajasi va sur'ati. Talab va taklif inflyatsiyasi. Inflyatsiya turlari: urmalab boruvchi, jadal va giperinflyatsiya. Inflyatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini, Davlatning inflyatsiyaga qarshi siyosati. Kreditning mohiyati, vazifalari va turlari. Kredit munosabatlarining ob'ektlari va sub'ektlari. Kredit resurslarining manbalari. Kredit berish tamoyillari. Foiz stavkasi va uning darajasini aniqlovchi omillar. Kredit-pul tizimini davlat tomonidan tartibga solish. Banklarning iqtisodiy mazmuni. Bank tizimi. Markaziy bank va uning vazifalari. Tijorat banklari va ularning vazifalari. Bank operatsiyalari va bank foydasining hosil bo'lishi. Bank tizimining takomillashtirilishi. O'zbekistonda milliy valyutani mustahkamlash siyosatining amalga oshirilishi. So'mning xarid quvvatini oshirib borish va barqarorligini ta'minlash. Inflyatsiyaga qarshi aniq uylangan siyosat utkazish. Pul miqdorining o'sishini tovarlar va xizmatlar miqdorining tegishli darajada o'sishi bilan bog'lab olib borish. Milliy valyuta almashuv kursining

barqarorligiga erishish.

14-mavzu. Bozor iqtisodiyotini tartibga solishda davlatning iqtisodiy roli.

Aholi daromadlari va davlatning ijtimoiy siyosati

Iqtisodiyotni tartibga solishning mohiyati va zarurligi. Iqtisodiyotni tartibga solishning klassik, monetaristik, keynscha nazariyalari. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning maqsadi. Davlatning iqtisodiy urni va vazifalari: bozor munosabatlari qatnashchilarini huquqiy himoyalash, raqobatchilik muhitini vujudga keltirish; resurslar, mahsulotlar va daromadlarni qayta taqsimlash; iqtisodiyotning va pul muomalasining barqarorligini ta'minlash; tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solish. Fan-texnika taraqqiyoti, tarkibiy, ijtimoiy va mintaqaviy siyosatni amalga oshirishda davlatning o'rni. Davlatning iqtisodiyotni tartibga solishdagi bevosita va bilvosita usullari. Iqtisodiyotning davlat sektori va uning chegaralari. Davlat buyurtmalari va davlat xaridlari. Iqtisodiyotni bevosita tartibga solishning ma'muriy vositalari. Pul-kredit siyosati. Monetar siyosat. Byudjet siyosati. Davlat iqtisodiy dasturlari. Tashqi iqtisodiy usullari. Hozirgi davrdagi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida davlatning iqtisodiyotni tartibga solishdagi rolga qarashlarning o'zgarishi. Aholi daromadlari, ularning turlari va shakllanish manbalari. Nominal va real daromad. Daromadlarning tabaqalanish sabablari va omillari. Turmush darajasi va sifati. Turmush darajasi va qashshoqlikning ko'rsatkichlari. Oila byudjeti: daromadlar va xarajatlar tarkibi. Farovonlikning eng qo'yi chegarasi. Turmush tarzi. Daromadlar tengsizligi va uning darajasini aniqlash. Lorens egri chizig'i. Ditsel va Jini koeffitsientlari. Bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar tengsizligini keltirib chiqaruvchi umumiy omillar. Daromadlarni davlat tomonidan qayta taqsimlash g'oyasi, maqsadi va dastaklari. Ijtimoiy tulovlar. Ijtimoiy siyosat. O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga utish sharoitida aholini ijtimoiy himoyalashning asosiy yunalishlari. Daromadlarning eng kam va o'rtacha darajasini muntazam oshirib borish. Ichki iste'mol bozorini himoya qilish. Aholining kam ta'minlangan tabaqalarini ijtimoiy himoyalash va qo'llab-qo'vvatlash. Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sifat jihatidan yangi bosqichga utilishi.

15-mavzu. Jahon xujaligi va uning evolyusiyasi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning mazmuni va shakllari. Jahon bozori. Xalqaro valyuta va kredit munosabatlari

Jahon xo'jaligining tashkil topishi, bosqichlari va asosiy belgilari. Jahon xo'jaligi sub'ektlari. Jahon mamlakatlarining iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari. Ishlab chiqarishning baynalmilallashuvi. Xalqaro mehnat taqsimoti. Iqtisodiy o'z'aro bog'liqlikning o'sishi va bevosita xalqaro ishlab chiqarishning shakllanishi. Globallashuv jarayonining mohiyati va asosiy yunalishlari. Jahon xo'jaligi globallashuvi jarayonlarining ziddiyatli tomonlari. Turli mamlakatlardagi iqtisodiy rivojlanishning bir tekisda bormasligi. Boy va qashshoq mamlakatlar o'rtasidagi farqning kuchayishi. Ekologik halokat tahdidlarining kuchayib borishi. Turli mamlakatlarda aholi soni o'zgarishining farqlanishi. Hozirgi davrdagi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining vujudga kelishiga globallashuv jarayonlarining ta'siri. Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning mazmuni va shakllari. Kapitalning xalqaro harakati. Ishchi kuchining xalqaro

migratsiyasi. Fan-texnika yutuqlarining xalqaro ayirboshlanishi. Jahon infratuzilmasining rivojlanishi. Jahon xo'jaligi aloqalarini xalqaro tartibga solish. Moliya, valyuta va kredit, jahon savdosi sohalaridagi tartibga soluvchi tuzilmalar. Xalqaro iqtisodiy integratsiya va O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga kirib borishi. Xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlari to'g'risidagi turlicha nazariyalar va ularning asosiy yunalishlari. Xalqaro iqtisodiy integratsiyaning mazmuni. Xalqaro iqtisodiy integratsiyaning asosiy shakllari. Xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonini taqozo qiluvchi omillar. Jahondagi asosiy integratsion gurularning amal qilish xususiyatlari. Ochiq iqtisodiyot va uning o'ziga xos belgilari. Jahon bozori. Xalqaro valyuta va kredit munosabatlari. Xalqaro savdo to'g'risidagi turli xil nazariyalar. Mutlaq ustunlik va qiyosiy ustunlik nazariyalari. Xeksher-Olin-Samuelson modeli. Ishlab chiqarish omillari nisbati nazariyasi. Ishchi kuchi malakasi modeli. Muqobil xarajatlar modeli. Tovarning hayotiy sikli nazariyasi. Xalqaro savdoning mazmuni. Eksport va import, ular o'rtasidagi nisbatning uzgarishi. Taqqoslama eksport ixtisoslashuvi koeffitsienti. Eksport kvotasi. Eksport va import multiplikatori. Eksport va import hajmi o'zgarishining yalpi milliy ishlab chiqarish hajmiga ta'siri. Xalqaro savdoning xususiyatlari. Proteksionizm va erkin savdo siyosatlari. Eksportni rag'batlantirish usullari. Tulov balansi va uning tarkibi. Tashqi savdo balansi. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari. Milliy va xalqaro valyuta tizimi. Jahon valyuta tizimining rivojlanish bosqichlari: oltin standart, oltin-devizli va suzib yuruvchi valyuta tizimi. Valyuta kursi va unga ta'sir kursatuvchi omillar. Xarid qilish layoqati pariteti nazariyasi.

III. Seminar mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. «Iqtisodiyot nazariyasi» fanining predmeti va bilish usullari.
2. Ishlab chiqarish jarayoni va uning natijalari.
3. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar va mulkchilik munosabatlari.
4. Tovar-pul munosabatlari rivojlanishi bozor iqtisodiyoti shakllanishi va amal qilishining asosidir.
5. Bozor iqtisodiyotining mazmuni va amal qilishi.
6. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri va uning O'zbekistondagi xususiyatlari.
7. Talab va taklif nazariyasi. Bozor muvozanati.
8. Raqobat va monopoliya.
9. Narxning mohiyati va shakllanish xususiyati.
10. Tadbirkorlik faoliyati. Tadbirkorlik kapitali va uning aylanishi.
11. Korxona (firma) xarajatlari va foydasi.
12. Ish haqi va mehnat munosabatlari.
13. Agrar munosabatlar va agrobiznes.
14. Milliy iqtisodiyot va uning makroiqtisodiy ulchamlari. Yalpi milliy mahsulot va uning harakat shakllari.
15. Yalpi talab va yalpi taklif.
16. Iste'mol, jamgarma va investitsiyalar.
17. Iqtisodiy o'sish va milliy boylik.
18. Milliy iqtisodiyotning nisbatlari va muvozanati.

19. Iqtisodiyotning siklliligi va makroiqtisodiy beqarorlik.
20. Yalpi ishchi kuchi, uning bandligi va ishsizlik.
21. Moliya tizimi va moliyaviy siyosat.
22. Pul-kredit tizimi. Banklar va ularning bozor iqtisodiyotidagi roli.
23. Bozor iqtisodiyotini tartibga solishda davlatning iqtisodiy roli.
24. Aholi daromadlari va davlatning ijtimoiy siyosati.
25. Jahon xo'jaligi va uning evolyusiyasi.
26. Xalqaro iqtisodiy integratsiya va O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga kirib borishi.
27. O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi va tashqi iqtisodiy faoliyati
28. Jahon bozori. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari.
29. Xalqaro savdoning mazmuni, tuzilishi va xususiyatlari.
30. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari va valyuta tizimlari.

Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'limni baholash – bu talabalarning jamoaviy tartibda va yakka tartibda berilgan amaliy loyihalarni bajarishlari orqali amalga oshiriladi. Bunda har bir talabaga bitta jamoaviy loyiha va ikkita yakka tartibda bajariladigan loyiha beriladi. Talaba berilgan loyihaning maqsad va vazifalarini, mohiyatini tushungan holda qo'yilgan masalani o'rganib, izlanishlar olib boradi. Olingan natijalarni tahlil qilib, xulosalari bilan taqdimotlar tayyorlab himoya qiladi. Ishchi fan dasturida loyihalarning soni, mavzusi, mazmuni bajarish usullari va topshirish muddatlari to'liq ochib beriladi.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Hozirgi zamon iqtisodiyot nazariyasi rivojlanishining asosiy yunalishlari.
2. Iqtisodiyot nazariyasi rivojlanishining asosiy bosqichlari.
3. Mehnat unumdorligi - iqtisodiy o'sish omili sifatida.
4. Mulkchilik shakllari uzgarishining yo'llari va usullari.
5. O'zbekistonda milliy valyutaning muomalaga kiritilishi.
6. Bozor iqtisodiyoti modellari.
7. Bozor iqtisodiyotining ijtimoiy yo'naltirilganligi va uning O'zbekistonga xos xususiyatlari.
8. Bozor infratuzilmasi va uning unsurlari.
9. Raqobat kurashining shakllari va usullari.
10. Monopoliyalar, ularning amal qilish va tartibga solish xususiyatlari.
11. Ishlab chiqarish xarajatlari va ularni kamaytirish yo'llari.
12. Korxona foydasining taqsimlanishi va ishlatilishi.
13. Milliy iqtisodiyot va uning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari.
14. O'zbekistonda milliy hisoblar tizimi: holati va istiqbollari.
15. Iste'molchi xulqi nazariyasining asosiy holati.
16. Jamg'arma va uning hajmiga ta'sir etuvchi omillar.
17. Iqtisodiy usishning mohiyati, asosiy tavsifnomasi va modeli.
18. Makroiqtisodiy muvozanatlikning mohiyati va unta erishish yo'llari.
19. Iqtisodiy rivojlanishning siklliligi va iqtisodiy sikl nazariyalari.
20. Yalpi ishchi kuchi va uni takror ishlab chiqarish.

	21. Ishsizlikning kelib chiqish sabablari va namoyon bo'lish shakllari. 22. Soliqlar, ularning vazifalari va turlari. 23. Davlatning pul kredit siyosati: maqsadi va dastaklari. 24. Inflyatsiya va uning namoyon bo'lish shakllari. 25. O'zbekistonda bank tizimini takomillashtirish yo'llari. 26. Aholi daromadlarining mazmuni, turlari va shakllanish manbalari. 27. Davlatning ijtimoiy siyosati. 28. Bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar tengsizligi. 29. Jahon xo'jaligining shakllanishi va rivojlanishi. 30. Xalqaro iqtisodiy integratsiya, uning mazmuni va shakllari. 31. Jahonning global iqtisodiy muammolari. 32. Erkin savdo va proteksionizm siyosati. 33. O'zbekistan tashqi savdo munosabatlari geografiyasining sifat jihatidan uzgarib borishi 34. Tulov balansining mhiyati va tarkibi.
3.	VII. Ta'lim natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: • Talaba iqtisodiyot nazariyasi asoslarini; milliy iqtisodiyotning amal qilishi va rivojlanishi qonuniyatlarini; makroiqtisodiy darajadagi vaziyatlarni; iqtisodiy jarayonlarning amal qilish xususiyatlari to'g'risida tasavvurga ega bulishi; (bilim) • talaba iqtisodiy hodisa va jarayonlarni tahlil qilish usullarini qo'llash; iqtisodiy qonunlarni, ilmiy tushunchalarni (kategoriyalarni), iqtisodiy muammolar bo'yicha echimlar qabul qilishni bilishi va ulardan foydalana olishi; (kunikma). • talaba iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish; iqtisodiy muammolarini hal etish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar tuplash va ulardan foydalanish kunikmalariga ega bo'lishi kerak (malaka)
4.	VIII. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va hioya qilish uchun loyihalar
5.	IX. Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar va tushunchalar haqida mustaqil mushohada yuritish, joriy va oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha variantlar asosida yozma topshiriqlarni bajarishi zarur.
6.	X. Asosiy adabiyotlar 1. Sh.Shodmonov, U.Gofurov, Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik- T.: Fan va texnologiya 2005. 2. A.Ulmasov, A. Vaxodov, Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik- T.: Iqtisod-

moliya 2014.

3. O.Sh. Ismailov, X.T.Jumanov, G.T.Ibragimova, N.X.Isaeva, Iqtisodiyot nazariyasi fanidan ma'ruzalar matni: Uslubiy qullanma-T.: TDPU 2015.

4. Кемпбелл Р. Макконелл Стенли Л.Брю, Экономикс: Учебник I-II том Таллин. 1993.

5. A.V.Sidorovich (avtorskiy kollektiv) Kurs ekonomicheskoy teorii: Uchebnik Moskva «Delo i servis» 2001.

XI. Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib- intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy- iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga muljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yunalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar / Sh.M. Mirziyoyev. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. - 104 b.

2. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016 yil 7 dekabr /Sh.M.Mirziyoyev. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017. - 48 b.

3. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Yangi O'zbekiston strategiyasi.- Toshkent, 2021. -458 b.

Axborot manbaalari

1. www.uzedu.uz — O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi sayti.

2. www.gov.uz- O'zbekiston Respublikasi hukumati portali.

3. www.mf.uz— O'zbekistan Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti.

4. www.lex.uz - O'zbekistan Respublikasi Qonun xujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

5. www.mineconomu.uz — O'zbekistan Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi sayti.

6. www.cspu.uz - Chirchiq davlat pedagogika universiteti sayti.

7. **Chirchiq davlat pedagogika universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va universitet Kengashining 2023 yil “ 29 ” 08 dagi qarori bilan tasdiqlangan**

8. **Fan/modul uchun ma'sul:**
K.M.Xurramov - CHDPU, “Maktab menejmenti” kafedrasi o'qituvchisi.

9. **Taqrizchilar:**
D.O.Ximmataliev - CHDPU, “Maktab menejmenti” kafedrasi professori, pedagogika fanlari doktori.
Z. Umarov – TMI “Bank hisobi va audit” kafedrasi mudiri, i.f.n., professor.